

Discourse Analysis of some Political Activists on Persian-Language Instagram

Mohammadsalar Kasraie

Faculty Member, Department of Sociology,
Faculty of Humanities, Tarbiat Modares
University

Zahra Ebrahimiazar *

M.A Student of Allameh Tabataba'i University,
Tehran, Iran

Abstract

By the emergence of the Web 2.0, internet users gain opportunities for interaction and participation, enabling agency and, consequently, struggle over the establishment of meanings and discursive struggles. This study centers on the Instagram social network, aiming to examine how semantic frameworks of political activist discourses are constructed within this platform. For this purpose, the discourse analysis approach by Laclau and Mouffe was employed. The study's population comprised posts from activists published in 1401 (2022-2023), selected through non-random, purposive sampling. The sample included ten activists claiming activism in a specified field within their Instagram biographies and participating in a targeted political campaign. The research's text consisted of activists' posts and captions, analyzed by categorizing data and employing meta-textual articulation. The results of the research indicated that two major discourses—Constitutionalism and Republicanism—prevailed among Iranian Instagram activists, with the nodal points of "constitutional government" and "secular republic." Which are bridged by two sub-discourses of "unity" and "transformation" with "union" and "development" as their nodal point. The political activism among them is in struggle over the meanings of "freedom", "democracy",

* Corresponding Author: z_ebrahimiazar@atu.ac.ir

How to Cite: Kasraie, M., Ebrahimiazar, Z. (2025). Discourse Analysis of some Political Activists on Persian-Language Instagram, *Quarterly Journal of Social sciences*, 31(107), 89-127. DOI: 10.22054/qjss.2025.80088.2850

“women's issue”, “alternative governance system”, “uniformity” versus “plurality”, "unity", "transformation and reforms".

Keywords: Political Activism, Instagram, Discourse Analysis, Conflict of meanings, Meaning Articulation.

Extended Abstract

Introduction

Antagonistic conflicts can be analyzed through the lens of discourse theory. Within this framework, the struggle over the production and stabilization of meanings occurs in various domains, including the media and social networks. Social media, particularly with the advent of Web 2.0, has established a participatory space where each user is empowered to become a content producer. These platforms provide an arena for discursive struggle over meanings, with each discourse attempting to affix its meaning within floating signifiers and thereby influence public opinion. Bart Cammaerts (2007 & 2015) argues that social media offer capacities such as early mobilization, self-representation, alternative information exchange, organizing resistance, and distributing counter-hegemonic discourses. These capabilities have rendered social media an effective tool for activism.

In recent decades, digital activism has led to the formation of widespread movements and protests across the globe. From movements like the Zapatista Uprising (1994) to more recent movements such as the "Woman, Life, Freedom" movement (2022-2023) in Iran, social media has played a critical role in the expansion, sustainability, and international resonance of these movements. Instagram, with 48 million Iranian users, has been one of the primary platforms for such activism.

This research, grounded in discourse theory, aims to investigate the competition and discursive struggles on Instagram among Iranian users. The primary focus is on the accounts of political activists during the one-year period of 2022, coinciding with the rise of the "Woman, Life, Freedom" movement. The study seeks to analyze how meanings are stabilized, challenged, and excluded on Instagram by activists.

Research Question(s)

The research's central question is: How have the semantic systems of political activists' discourses on Instagram shape, and through what processes? Additionally, it explores the following subsidiary questions: How does each political activist discourse on Iranian Instagram users become hegemonic? And what ideal subject positions do Instagram's political activists represent?

Literature Review

Previous researches have focused on the opportunities and threats of social media and blogs in relation to three types of activism:

- a) The activism that has extended to offline spaces, or participation in elections, thereby, in one sense, strengthening the public sphere through user engagement. Examples include the study by Hadi Khaniki and Hossein Basirian Jahromi (2013), titled “Activism and Power in Virtual Social Networks” and Colin Agur's (2019) research on "Digital Disobedience and the Limits of Persuasion: Social Media Activism in Hong Kong's 2014 Umbrella Movement.”
- b) Measuring the influence of social media influencers on the behavior of their followers, as seen in works like the thesis “A Critical Discourse Analysis of the Content of Popular Telegram Channels and Groups Discussing Social and Political Issues in Iran” by Omid Bakhtoor (2021), as well as the research by Magdalena Riedl et al. (2021) titled “The Rise of Political Influencers: Perspectives on a Trend Towards Meaningful Content.”
- c) The positive and negative aspects of activism within online spaces and social networks, with a particular focus on the political elites' activities. Examples include Azam Ravadrad et al. (2021) in their study titled “The Visualisation of Everyday Life of Women: The Dominant Discourse of Female Influencers on Instagram,” and Natalie Fenton and Veronica Barassi's (2011) research titled “Alternative Media and Social Sites.”

Most studies on social media activism have adopted a structuralist approach, aiming to uncover underlying linguistic structures (Tajik, 2007). However, discourse theory, particularly in a post-structuralist framework, emphasizes the multiplicity of meanings and the role of language in constructing identities and structures. According to Laclau and Mouffe -unlike in critical or psychological approaches,- objectivity and ideology are intertwined.

Moreover, previous studies have often treated online activism within specific discourses, leaving a gap in examining the very struggle over the meanings by activists and their political discourses. This research seeks to address this gap by analyzing the discourse of political activism particularly on Instagram. Given the importance of Instagram in contemporary society, especially according to its relation to the "Woman, Life, Freedom" movement and the state's sensitivity

toward it, this study aims to analyze the discourse of political activism and how its semantic systems are articulated.

Methodology

The research methodology employed in this study is qualitative, utilizing discourse analysis based on the Laclau and Mouffe approach. The study seeks to examine the meanings produced in Instagram pages of political activists through the relationship between signifiers and signified. Specifically, the analysis focuses on identifying the central signifiers in the text and exploring the meaning they convey. The research population consists of the content and meanings found on Instagram pages from the 2022-2023, specifically from users who claim to be activists offering alternative meanings, producing content on specific topics, and engaging in activism that either aligns with sedimented social logics or challenges political dynamics.

For the purpose of sampling, the study refers to the list of "534 Iranian Politicians and Social/Political Activists" from Wikipedia. The sampling method is non-random and purposive, selecting the most referenced activists in each domain based on criteria such as follower count, number of posts, and daily activity. Based on these criteria, 10 activists were selected from the list, and their Instagram pages were analyzed. From each activist's page, a minimum of six posts were selected for analysis, with the selection ratio based on the total number of posts published during the study period.

Results

By examining the discursive signifiers within the ongoing discourse streams found in the content of the political activists on Instagram, two primary opposing discourses emerge, which we have labeled as the "Constitutionalism Discourse" followed by "constitutional government" as the nodal point and, in contrast, the "Republicanism Discourse" followed by "secular republic" as the nodal point. The Constitutionalism Discourse is represented by figures such as Reza Pahlavi, Shirin Ebadi, and Masih Alinejad, who advocate for a "secular democracy" as an alternative to the Islamic Republic. On the other hand, the Republicanism Discourse is represented by a second group of activists (Mahdieh Golroo, Shadi Amin, Abed Tavanche and Hossein Ronaghi) who construct their identity through their critique of monarchism and defense of "republicanism" as an alternative.

Furthermore, a sub-discourse represented by figures like Atena Daemi calls for "union" between these two conflicting discourses and criticizes their mutual "exclusion," "labeling," and "hostility." This sub-discourse has been named "Unity." Alongside the two main activist discourses, another sub-discourse, "Transformation," represented by Narges Mohammadi and Taraneh Alidoosti, can also be observed, emphasizing the formation of "independent civil institutions."

The Republicanism Discourse defines itself by addressing and opposing the Constitutionalism Discourse, while the Unity sub-discourse forms its identity by calling for cooperation between the two main discourses, demanding their unity. It is important to note that the Islamic Republic discourse stands as the adversary and the "other" to both main activist discourses as well as to the sub-discourse of Unity. Moreover, the Republicanism Discourse establishes another front against the Unity sub-discourse by rejecting the idea of "unity".

To address the main and subsidiary research questions, the areas of struggle between the discourses of political activists have been examined to clarify their meanings within the context of Instagram users in Iran. Three significant signifiers—"freedom," "democracy," and "women's issues"—are key areas of contention. Additionally, another dimension of conflict emerges based on the alternative governance system that each discourse, either revolutionary or reformist, proposes. One of the primary areas of struggle between the two main activist discourses on Instagram lies in their emphasis on uniformity (homogenization) versus diversity and pluralism. While the Republicanism Discourse is predominantly concerned with minority rights, the Constitutionalism promotes homogenization. Other areas of conflict include the "unity" front between the Unity sub-discourse and the Republicanism Discourse, as well as the "transformation and reforms" front, which involves the two main streams—Constitutionalism and Republicanism—alongside the Transformation sub-discourse.

Conclusion

By making the discursive struggles visible in which each discourse constructs its subject positions and seeks to achieve hegemony through linguistic tools and "othering" processes, this research

deconstructs the complex relationships between representations, identities, meanings, and their articulation. The findings demonstrate that each political activist discourse, through hegemonic intervention, naturalizes only a particular articulation of the "alternative" meaning. The hegemony of each discourse is achieved by temporarily fixing meanings to signifiers around a central signifier. Through the analysis of Iranian Instagram political activists' discourses, the assigned meanings are deconstructed, revealing that the discourses and the practices they shape are not inherently natural. This shows that hegemonic interventions are temporary and conditional, and concepts such as freedom, democracy, and alternative governance systems do not have inherent, fixed meanings but are constructed through discourses and their struggles over meaning.

It is evident that disputes over signifiers like freedom and democracy are recurring conflicts across societies and are by no means recent. Another significant signifier, frequently addressed by activist discourses, is the women's issues. Particularly in the context of this research, coinciding with the emergence of the "Woman, Life, Freedom" movement, the issue takes on more specific dimensions. In light of this event, alternative discourses are compelled to take a stance on women's issues and the discrimination against them. The movement's initiation, following the death of a woman over the issue of mandatory hijab, has further tied the signifier of women's issues to discussions of alternative governance systems, where each discourse describes and defines the status of women, particularly the hijab, within their envisioned system.

Furthermore, when an alternative governance system becomes a key signifier in the articulation of each discourse, the demand for the overthrow of the current regime becomes apparent. In response, with the formation of a widespread movement, political activists' discourses attribute meaning to this symbol to create a collective imagination, aiming to establish their hegemony. However, the conflict between transformation and reform versus overthrow is not unique to contemporary Iran but represents one of the more prevalent fronts of struggle in the current context. The continuity of existing discursive arrangements depends on several factors. Numerous social demands and issues exist in Iranian society that the examined political discourses have either failed to address or have only provided vague,

general positions on. These include environmental issues, international relations, economics (or more precisely, political economy), the migrant question, etc., which remain in the process of discursivation. These same discourses or others may engage with these demands, attributing meanings according to their central signifiers.

Additionally, what is the relationship between these current discourses and the group of people who identify themselves as subjects of the Islamic Republic discourse, while also identifying with the narrative this discourse presents about the 1401 uprising on Instagram itself? If the current system fulfills any demand, the chain of unfulfilled demands will break apart. In this case, firstly, these discourses will need to reinvent themselves using both linguistic and extra-linguistic tools. Secondly, new discourses may emerge that construct new struggles over meaning, potentially disrupting or reinforcing this arrangement in their quest for hegemony.

تحلیل گفتمان عده‌ای از کنشگران سیاسی در اینستاگرام فارسی

دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس

محمدسالار کسرائی

کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

زهرا ابراهیمی آذر *

چکیده

فضایی که وب ۲ در اختیار کاربران اینترنت قرار می‌دهد، فضایی برای تعامل و مشارکت است که امکان کنشگری و در نتیجه رقابت بر سر تثبیت معانی و کشمکش گفتمانی را فراهم می‌سازد. پژوهش حاضر نیز بر روی شبکه اجتماعی اینستاگرام متمرکز است. هدف از پژوهش، بررسی نحوه شکل‌گیری نظام‌های معنایی گفتمان‌های کنشگران سیاسی در این شبکه بوده است. برای این منظور روش تحلیل گفتمان با رویکرد لاکلائو و موف اتخاذ شد. جمعیت پژوهش، پست‌های کنشگران در سال ۱۴۰۱ است و نمونه‌گیری به روش غیرتصادفی و هدفمند انجام گرفت. نمونه‌ها ۱۰ نفر از کنشگرانی‌اند که در بخش بیوگرافی صفحه خود مدعی کنشگری در حوزه مشخصی‌اند و در کمپینی هدفمند شرکت داشته‌اند. متن این پژوهش، پست‌های کنشگران و شرح زیر آنان بود که به روش مقوله‌بندی داده‌ها و سپس مفصل‌بندی فرامتن تحلیل شد. نتایج این پژوهش حاکی از آن بود که دو گفتمان مشروطه‌خواهی و جمهوری‌خواهی با دال مرکزی «حکومت مشروطه» و «جمهوری سکولار» گفتمان‌های اصلی کنشگران حاضر در اینستاگرام کاربران ایرانی‌اند که دو خرده‌گفتمان اتحادخواهی و تحول‌خواهی با دال مرکزی «اتحاد» و «توسعه» حائل آنان قرار دارند. کنشگری سیاسی با نزاع بر سر معانی آزادی، دموکراسی، مسئله زنان، سیستم حکومتی بدیل، یکپارچگی در مقابل تکثر، اتحاد، تحول و اصلاحات در جریان است.

کلیدواژه‌ها: کنشگران سیاسی، اینستاگرام، تحلیل گفتمان، نزاع معانی، مفصل‌بندی معنا.

طرح مسئله

کشمکش‌های تخصص‌آمیز را می‌توان در چارچوب نظریهٔ گفتمان بررسی کرد. رقابت بر سر خلق و تثبیت معانی در فضاهاى مختلف، از جمله رسانه‌ها و به‌ویژه با ظهور اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، شدت یافته است. این پلتفرم‌ها بستری فراهم می‌کنند که در آن گفتمان‌ها برای تثبیت معانی خود به رقابت با یکدیگر می‌پردازند، از روش‌های اقناعی برای جلب باور و تنظیم افکار عمومی استفاده می‌کنند و معانی مرجح خود را بدل به روایتی در میان عموم می‌سازند.

برخلاف وب ۱ که تنها امکان خواندن و ارتباط یک‌سویه را داشت، وب ۲ با ارائه فضاهایی مانند شبکه‌های کاربرساخته، به کاربران اجازه می‌دهد تا محتوا را تولید و به اشتراک بگذارند. این امر منجر به برآمدن فیکور «تولید مصرف‌کننده» شده است. بارت کمارتز^۲ (۲۰۰۷ و ۲۰۱۵) اشاره می‌کند که شبکه‌های اجتماعی امکاناتی همچون بسیج اولیه، خودبازنمایی، تبادل اطلاعات بدیل، سازمان‌دهی مبارزه و توزیع گفتمان‌های ضد همژمونی را فراهم می‌کنند. همچنین این شبکه‌ها به کنشگران امکان می‌دهند تا شبکه‌هایی فراتر از مرزهای فضا-زمانی بسازند و هویت‌های جمعی را ایجاد و بر سر آنها مذاکره کنند.

با نظر بر این امکانات، فناوری‌های دیجیتال اشکال متفاوتی از کنشگری‌ها را رقم می‌زنند که تحت اصطلاح «کنشگری دیجیتال» شناخته و دسته‌بندی می‌شوند. در چند دههٔ اخیر کنشگری‌های دیجیتال منتهی به جنبش‌ها و شکل‌گیری اعتراضات خیابانی و حتی انقلاب شده‌اند: از جنبش‌هایی مانند قیام زاپاتیستا در سال ۱۹۹۴ که اینترنت در گسترش آن نقش داشته است تا بهار عربی، جنبش اشغال وال استریت ۲۰۱۱، «جان سیاهان مهم است» ۲۰۱۳ و ۲۰۲۰ و جنبش «زن، زندگی، آزادی» ۲۰۲۲-۲۰۲۳ (۱۴۰۱) در کشور که به‌طور خاص تأثیر شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری، گسترش، تداوم و بازتاب بین‌المللی آن‌ها

^۱ Producer/ Prosumer

^۲ Bart Cammaerts

غیرقابل انکار است.

فارغ از تلقی‌های خوش‌بینانه و بدبینانه نسبت به کنشگری در شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر امکانات آن در شکل‌دادن رخداد‌های تاریخی (Ravanoğlu, 2017: 153)، ذیل چشم‌انداز مختار پژوهش حاضر، یعنی نظریه گفتمان، تمامی تحولات اجتماعی، حاصل منازعات معنایی میان گفتمان‌ها است. گفتمان‌ها همواره در تلاش برای حفظ معنای «خودی» و طرد معنای «دیگری» هستند. آن‌ها همواره به واسطه سازوکارهای معنایی بر سر تصاحب افکار عمومی با یکدیگر در حال رقابت‌اند (سلطانی، ۱۳۸۳). آنچه در شبکه‌های اجتماعی شاهد هستیم، فضایی برای نزاع بر سر معانی است و کنشگران با تولید محتوا که متضمن رقابت بر سر معانی دال‌ها و شناور کردن دال‌های موقتاً تثبیت شده است، زنجیره‌ای از دال‌هایی را می‌سازند تا گفتمان خود را هژمونی کنند. آنچه برای کنشگری در این فضا مطرح است، نه صرف بررسی محتوای تولیدشده، بلکه رصد کردن رقابت بر سر الصاق مدلول‌ها و رقابت گفتمان‌های شکل‌گرفته در این شبکه‌ها است.

ذیل رویکرد نظریه گفتمان پسا‌ساختارگرا هر امری واجد معنا است و خصلت معنا تغییرپذیری و چندگانگی است و امکان بست تمام‌شده را ندارد. قاعده هستی‌شناختی نظریه گفتمان پسا‌ساختارگرایانه لا‌کلائو و موف مبنی بر قراردادی، پیشامدی و غیرذاتی بودن رابطه دال و مدلول است. این دو بر این باوراند که تمامی دلالت‌های معنا‌ساز به صورت گفتمانی در خلال فرایند مفصل‌بندی برساخته شده‌اند. (Howarth, 2000: 114). تحلیل گفتمان به بررسی این مفصل‌بندی‌ها می‌پردازد تا مشخص کند که چگونه گفتمان‌های خاص بازتولید می‌شوند و دیگر گفتمان‌ها را به حاشیه می‌رانند. چراکه گفتمان‌های هژمونیک در فضاهای مجازی، تخاصم حاضر میان خود را به وسیله مداخلات هژمونیک محو می‌کنند و عمل تحلیل گفتمان فروپاشی این گفتمان‌ها با واسازی دریدایی است (یورگنسن و فیلیس، ۱۴۰۰).

مسئله کنشگری سیاسی در بستر شبکه‌های اجتماعی در ایران بر روی پرکاربردترین شبکه، یعنی اینستاگرام متمرکز است؛ بر اساس آماری که خرداد ماه ۱۴۰۱ توسط ایسپا

منتشر شده است، اینستاگرام ۴۸ میلیون کاربر ایرانی (معادل ۴۹,۴ درصد از جمعیت کشور) دارد. در رتبه‌بندی جهانی نیز ایران جایگاه هفتم را از حیث تعداد کاربران به خود اختصاص داده است (نوین‌هاب، ۱۴۰۱) در مقاطع حساس تاریخی در ایران نظیر دی ۹۶، آبان ۹۸ و تابستان و پاییز ۱۴۰۱ کنشگری اجتماعی در این شبکه بسیار گسترده و مؤثر بوده است. حساسیت دولت بر روی آن و متعاقباً فیلتر کردن این شبکه، شاهدی بر این ادعا است.

با این تفاسیر، در این فضا نیز صفحات متعددی وجود دارند که گردانندگان آن‌ها خود را «کنشگران» در حوزه‌های مختلف می‌دانند و مدعی ارائه معانی «بدیل» هستند. آن‌ها ادعای بازنمایی معانی آگاهی‌بخش، روشنگرانه، آموزشی و علمی را دارند. در فضای اینستاگرام کاربران ایرانی، کنشگران در حوزه‌های مختلفی من جمله سیاسی (پوزیسیون و اپوزیسیون)، مدنی، فمینیستی، روان‌شناسی و اقلیتی (جنسی، مذهبی و غیره) فعالیت دارند که چهره‌های شاخص و برجسته متعددی نیز در آن مشاهده می‌شود. تأثیر آن‌ها بر کنش‌های سیاسی، مشارکت سیاسی، بازتولید هویت‌ها، مصارف فرهنگی و سبک زندگی غیرقابل اغماض است؛ چراکه دامنه گفتمان‌های کنشگری نیز فقط محدود به معنابخشی نیست و هر یک از این دریافت‌ها، سلسله اعمال خاص و کردارهای متناسب با خود را ایجاد می‌کنند که پیامدهای خاص دارند (کسرایی و پوزش شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۴۰).

بنابر توصیفات گفته‌شده، به نظر می‌رسد کنشگری سیاسی در شبکه اجتماعی اینستاگرام در ایران مسئله‌مند است و پژوهش حاضر به دنبال بررسی چگونگی شکل‌گیری گفتمان‌های کنشگران سیاسی در اینستاگرام کاربران ایرانی است؛ محوریت مسئله پژوهش این است که این گفتمان‌ها چگونه در نزاع با یکدیگر عمل می‌کنند و چگونه این فضای هم‌وردی در شبکه اجتماعی اینستاگرام اتفاق می‌افتد. برای این منظور تمرکز پژوهش حاضر بر صفحات اینستاگرام کنشگران در بازه یک‌ساله ۱۴۰۱ بوده است که مصادف با دوره تاریخی حساس و برآمدن جنبش «زن، زندگی، آزادی» است. هدف از این پژوهش رصد کردن رقابت و نزاع‌های گفتمانی کنشگران در اینستاگرام کاربران ایرانی و بررسی

چگونگی تلاش آن‌ها برای تثبیت، طرد و به چالش کشیدن معناها است. ازاین‌رو پرسش اصلی پژوهش آن است که نظام‌های معنایی گفتمان‌های کنشگران سیاسی در شبکه اجتماعی اینستاگرام چگونه و طی چه فرایندی شکل گرفته‌اند؟ این پرسش‌های فرعی نیز دنبال شده‌اند که هر گفتمان کنشگران سیاسی در اینستاگرام کاربران ایرانی چگونه هژمونیک می‌شود؟ و کنشگران سیاسی اینستاگرامی چه موقعیت‌های سوژگی ایده‌آلی را بازنمایی می‌کنند؟

پیشینه پژوهش

آنچه پژوهش‌های پیشین بر آن وقع نهاده‌اند، بررسی ظرفیت‌ها -فرصت‌ها و تهدیدها-ی شبکه‌های اجتماعی یا وبلاگ‌ها در مواجهه با سه نوع کنشگری است:

الف) کنشگری‌هایی که به فضای آفلاین منتهی شده‌اند و ارزیابی قدرتی که آنان در تکوین و سازمان‌دهی جنبش‌های خیابانی، شبکه‌سازی، بسیج آنلاین یا مشارکت در انتخابات و به یک معنا قوی‌تر کردن حوزه عمومی داشته‌اند؛ مانند هادی خانیکی و حسین بصیریان جهرمی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «کنشگری و قدرت در شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ مطالعه کارکردهای فیس‌بوک در فضای واقعی»، همچنین کلین آگور (۲۰۱۹) در پژوهش «نافرمانی دیجیتال و محدودیت‌های متقاعدسازی: فعالیت رسانه‌های اجتماعی در جنبش چتر ۲۰۱۴ هنگ کنگ».

ب) سنجش میزان تأثیرگذاری اینفلوئنسرها بر عملکرد دنبال‌کنندگان آنان مانند پایان‌نامه‌ای با عنوان «تحلیل گفتمان انتقادی محتوای کانال‌ها و گروه‌های پرمخاطب تلگرامی در حوزه بحث و نقد مسائل اجتماعی و سیاسی در ایران» از امید بختور (۱۴۰۰) و همچنین پژوهش ماگدالنا رایید (۲۰۲۱) و دیگران با عنوان «ظهور اینفلوئنسرهای سیاسی؛ دیدگاه‌هایی بر گرایش به محتوای معنادار».

ج) وجوه مثبت و منفی کنشگری در فضای آنلاین و شبکه‌های اجتماعی؛ تمرکز اصلی بررسی در اینجا بر روی عملکرد نخبگان سیاسی حاضر در این فضاها بوده است؛ مانند اعظم راوودراد و دیگران (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «بصری‌شدن زندگی روزمره

زنان؛ گفتمان غالب زنان اینفلونسر در شبکه اجتماعی اینستاگرام»، همچنین ناتالی فنتون و ورونیکا باراسی (۲۰۱۱) در پژوهششان تحت عنوان «رسانه آلترناتیو و سایت‌های شبکه‌های اجتماعی: سیاست فردیت‌سازی و مشارکت سیاسی».

پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام گرفته در زمینه کنشگری در شبکه‌های اجتماعی و گفتمان‌های حاکم کنشگران در این فضا غالباً با رویکردی ساختارگرایانه به مسئله پرداخته‌اند که به اعتقاد آنان، « برای فهم جوامع بشری باید به کشف ساختار سیستم زبانی ثابتی که در سطح زیرین پدیدارها و روابط اجتماعی نهان است و عاملان اجتماعی نسبت به آن آگاهی ندارند همت گماشت» (تاجیک، ۱۳۸۶: ۵۹). در مقابل، نظریه گفتمان پساساختارگرا بر زبان به عنوان کثرتی چندگانه و بر بی‌نهایتی معنا در ساختن هویت‌ها و ساختارها تأکید دارد. این رویکرد هرگونه دکتینی که واقعیت را به‌طور مستقیم قابل شناسایی می‌داند، نقد می‌کند و ایده‌رهایی از ایدئولوژی را غیرواقعی می‌داند. از سویی غالب دیگر پژوهش‌های پیشین، کنشگری آنلاین را تنها در چارچوب گفتمان‌های خاص بررسی کرده‌اند، اما گفتمان‌های سیاسی و رصد نزاع ایشان بر سر معانی در فضاها آنلاین، مانند اینستاگرام کاربران ایرانی، به عنوان بستری برای این نزاع کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش به دنبال پر کردن این خلأ و بررسی نحوه مفصل‌بندی معانی تثبیت شده در صفحات کنشگران است.

چارچوب مفهومی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

لاکلائو و موف با الهام از واسازی دریدا با درهم آمیختن دو سنت نظری ساختارگرایی یعنی مارکسیسم و زبان‌شناسی سوسوری، به نظریه‌ای پساساختارگرایانه دست یافته‌اند که مطابق آن کل حوزه اجتماع به مثابه شبکه‌ای از فرایندهای متفاوت دریافته می‌شود که در آن معنی تولید می‌شود (یورگنسن و فیلیپس، ۱۴۰۰: ۵۴). آن‌ها با اعتقاد به اختیاری و قراردادی بودن ارتباط میان دال و مدلول، نشانه را تحول‌پذیر می‌دانند و چنین نگرشی، زمینه را برای ابهام و چندگونگی معنایی فراهم می‌سازد (سلطانی، ۱۳۸۳). گفتمان‌ها با خلق فرایند مفصل‌بندی و به کمک مفهوم هژمونی به دنبال تثبیت دال‌های شناور و تثبیت موقتی

معانی هستند. در عمل مفصل‌بندی، میان عناصر گوناگون چنان ارتباطی ایجاد می‌شود که یک کلیت منسجم و نظام‌مند حاصل می‌گردد و یک گفتمان پدید می‌آید. فضای مجازی نیز نظامی است که در آن معنی تولید می‌شود. در فضایی که ارتباط به صورت دوطرفه و مشارکتی انجام می‌گیرد؛ نزاع بر سر تثبیت ناتمام معانی وجود خواهد داشت و هر کاربر بالقوه امکان کنشگری در چارچوب مقررات آن شبکه را دارد. در این فضا، گفتمان‌های حاضر در رسانه‌ها برحسب هم‌خوانی با نظام معنایی، دست به تثبیت معانی مشخص حول یک دال مرکزی می‌زنند و در این اثنا لاجرم معانی‌ای طرد خواهند شد. کاربران جایگاهی درون گفتمان‌ها دارند که خود را در قبال این معانی هویت‌یابی می‌کنند. در این فضا با بر ساخت موقعیت‌های سوژگی و ارائه معانی مرجح، کردارهای مختلف اجتماعی ممکن می‌شود. گفتمان مسلط در این فضا نیز با تعیین درست و نادرست، کردارهای افراد را طبق مفصل‌بندی خویش تعیین می‌کنند. هر گفتمانی درصدد تبدیل عناصر به وقته‌ها است تا از طریق هژمونی نظمی ایجاد کند و وضعیت پیشامدی را طبیعی جلوه دهد (لاکلائو و موف، ۱۳۹۷). اگر قرار است امکان کنشگری سیاسی در این فضاها به مثابه تولید معانی رادیکال، صورت گیرد، بایستی درصدد بی‌قراری دال شناور، تبدیل وقته‌ها به آن و بسط حدود معناپذیری باشد به گونه‌ای که مانند امر اجتماعی رسوب‌کردگی را بازتولید نکند، بلکه در راستای امر سیاسی باشد. نظریه گفتمان پس‌اساختارگرا است که چنین امکان نظری و روشی را می‌دهد.

روش پژوهش

تحلیل گفتمان یک کل روش‌شناختی و نظری است که حاوی مفروضات هستی‌شناختی و معرفت‌شناسانه درباره نقش زبان در ساخت اجتماعی جهان است. از این رو آن را هم‌نظریه می‌دانند و هم‌روش. لذا روش پژوهش حاضر کیفی، از نوع تحلیل گفتمان با رویکرد لاکلائو و موف است. در این پژوهش نیز بر آن بوده‌ایم تا معنای متن صفحات اینستاگرام کنشگران را بر اساس رابطه دال و مدلول بررسی کرده و در این راستا با یافتن دال مرکزی متن، به این پردازیم که این دال به چه معنایی اشاره دارد. زنجیره مفهومی ترسیم‌شده بر

روی این متن، اجرا و به کار گرفته می‌شود. پس از مشخص شدن معنای متن، آن را در مفصل‌بندی، در فرامتن بررسی کرده‌ایم تا وابستگی گفتمان این متون، نظام‌های معنایی کنشگران سیاسی، عرصه‌های نزاع و نحوه تثبیت و طرد معانی توسط آن‌ها را به‌عنوان پرسش‌های پژوهش سنجیده و نتیجه‌گیری کنیم.

جمعیت پژوهش شامل محتوای پست‌های اینستاگرامی کنشگران ایرانی در سال ۱۴۰۱ است. از لیست ۵۳۴ نفری صفحه «فهرست سیاستمداران و کنشگران سیاسی/اجتماعی ایران» ویکی‌پدیا، افرادی که الف) صفحه اینستاگرام فعال دارند، ب) در قید حیات هستند و این صفحه توسط خود اشخاص مدیریت می‌شود، ج) بیش از ۱۰ هزار دنبال‌کننده دارند و د) صفحه آنان عمومی است، به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. لذا شیوه نمونه‌یابی غیرتصادفی از نوع هدفمند است که در هر حوزه، پراچ‌ترین کنشگران بر اساس دنبال‌کنندگان، تعداد پست‌ها و میزان فعالیت روزانه‌اش گزینش شده‌اند. ۱۰ کنشگر برای بررسی نهایی انتخاب شده و حداقل ۶ پست از هر صفحه بر اساس پرسش‌های پژوهش گزینش شده است. با توجه به رویکرد کیفی پژوهش حاضر، باهدف درک عمیق از واقعیت اجتماعی، نمونه‌ها تا حصول اشباع نسبی موردنظر، به‌منظور کشف منطق‌های طرد و نوع مفصل‌بندی گفتمان‌های حاضر بررسی شده‌اند.

برای توصیف نظم هر گفتمان، در ابتدا گفتمان‌های فعال کنشگران ایرانی در اینستاگرام بر اساس اسناد و مدارک موجود و سایر تحلیل‌های صورت‌گرفته شناسایی می‌شوند. سپس چگونگی تکوین گفتمان؛ که بر چگونگی غیریت‌سازی هر گفتمان، نزاع برای هویت‌بخشی، تخصیص معنا به دال‌های شناور، طرد هویت‌ها و معناهای تخصیص داده‌شده توسط سایر گفتمان‌ها و ترسیم جبهه بین «خود» و «غیر» متمرکز است.

۱. شایان توضیح است که وام‌گرفتن از لیست ویکی‌پدیا با توجه به موضوع پژوهش حاضر و این مشخصه ویکی‌ها مناسب به نظر می‌رسد که این فضا نیز، خود نوعی امکان تعامل و مشارکت برای تولید معانی را دارد؛ و تمام بازدیدکنندگان ویکی‌ها این امکان را دارند که بدون نیاز به نام‌نویسی در آن، اجازه ویرایش، افزودن و یا حذف نوشته‌ها را داشته باشند. لذا در این بستر نیز فیگور «تولیدمصرف‌کننده» قابل‌رصد می‌شود و این فضا با توجه به ایده‌آل‌های اشتراکی خلاقانه کی‌لفت (Coyleft Creative Commons ideals) هدایت می‌شود.

تحلیل گفتمان عده‌ای از کنشگران سیاسی در اینستاگرام فارسی؛ کسرابی و ابراهیمی آذر | ۱۰۵

برای بررسی چرایی هژمونیک شدن گفتمان، عوامل زبانی و غیرزبانی اثرگذار در هژمونیک شدن با مفاهیمی مانند هژمونی، عاملان سیاسی و طرد و برجسته‌سازی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. روش پیاده‌سازی الگوی لاکلائو و موف طبق درسگفتار کارگاه تحلیل گفتمان (کسرابی، ۱۴۰۱) انجام گرفته است.

یافته‌ها

برای پاسخ به پرسش اصلی و پرسش‌های فرعی پژوهش، داده‌ها دسته‌بندی، توصیف و تحلیل شدند. برای توصیف آن ابتدا به هر کنشگر، نحوه کنشگری وی در بازه یک ساله ۱۴۰۱، محتوای مطالب منتشر شده در این مدت و مفاد هر برنامه (مشمول بر کمپین، نشست، پیمان‌نامه و غیره) ای که در آن مشارکت داشته‌اند، پرداخته شده است و سپس به منظور تحلیل، گفتمان‌های جریان اصلی و خرده‌گفتمان‌های برآمده از مشاهدات اولیه داده‌ها را شرح داده‌ایم و مدل ارتباطی این گفتمان‌ها را نیز ترسیم کرده‌ایم. در آخر، هر گفتمان توصیف شده، نحوه تکوین و هژمونیک شدن آن نیز شرح داده شده‌اند و کوشیده‌ایم به بررسی نزاع معانی میان آنان پردازیم تا بتوان گفتمان کنشگران سیاسی در اینستاگرام کاربران ایرانی را مشخص نمود.

توصیف داده‌ها

در ابتدا، جدولی از شمای کلی کنشگران انتخابی تهیه شده است که در ستون نخست آن، نام هر کنشگر و در ستون دوم حوزه کنشگری هر یک قید شده‌اند. این عناوین بر اساس عمده فعالیت‌های کنشگر و حوزه ادعایی ایشان است. این ادعا از بیوگرافی صفحه اینستاگرام و یا از آنچه هر کنشگر در پست‌های صفحه، خویش را بدان منتسب می‌کند، وام گرفته شده‌اند. در ستون بعد، بیانیه، نشست و یا کمپینی که هر کنشگر در آن مشارکت/امضاء داشته است، قید شده‌اند که دال مهمی بر فعالیت‌های آنان بوده و محتوای این پست‌ها در تحلیل یکی از محورهای اصلی به شمار می‌روند. سپس در ستون‌های بعدی، تعداد دنبال‌کنندگان هر یک (که رقمی متغیر است)، تعداد پست‌های منتشر شده در بازه

یک‌ساله ۱۴۰۱ (که با توجه به امکان حذف یا آرشیو کردن پست، این رقم نیز می‌تواند متغیر باشد) و در ستون انتهایی نیز تعداد پست‌های مورد بررسی از میان آن‌ها قید شده‌اند.^۱ در مجموع ۲۸۰ پست مورد بررسی پژوهش حاضر بوده‌اند. در جدول زیر شمایی کلی از این دسته‌بندی ترسیم شده است.

جدول ۱. شمای کلی از دسته‌بندی کنشگران

ردیف	اسم	حوزه کنشگری	مشارکت/امضاء	تعداد دنبال‌کنندگان	تعداد پست در بازه مورد بررسی	تعداد پست‌های انتخاب‌شده
۱	مسیح علی‌نژاد	فمینیست	نشست جرج تاون/ منشور همبستگی	۸/۷ میلیون	۴۳۱۱	۴ دسته
۲	نرگس محمدی	فعال حقوق بشر- سخنگوی کانون مدافعان بشر	پیمان دادخواهی	۲۳۴ هزار	۱۳۰	۱۶
۳	مهدیه گلرو	فعال سیاسی فمینیست- جمهوری خواه	کمپین قهرنام	۸۹/۷ هزار	۷۱	۱۵
۴	آتنا دائمی	مدافع حقوق بشر	پیمان دادخواهی/ بیانیه جمعی کنشگران داخل	۱۵۳ هزار	۶۵	۸
۵	شیرین عبادی	فعال حقوق بشر	منشور همبستگی/ پیمان دادخواهی	۴۶/۲ هزار	۲۰۹	۸
۶	رضا پهلوی	مدافع ایران دموکرات سکولار	نشست جرج تاون/ کمپین من و کالت می‌دهم/ منشور همبستگی	۳/۸ میلیون	۱۴۵	۹
۷	حسین رونقی	فعال آزادی بیان	-	۱/۱ میلیون	۲۹	۷

۱. شایان ذکر است که با هدف حفظ اعتبار و همچنین با توجه به هم‌پوشانی موضوعی پست‌ها، تنها در یک مورد (مسیح علی‌نژاد) ۴ دسته از پست‌ها شناسایی و برای پژوهش تقسیم‌بندی شده‌اند. در هر دسته نیز تعداد ۴ الی ۵ پست جای می‌گیرد.

ردیف	اسم	حوزه کنشگری	مشارکت/امضاء	تعداد دنبال کنندگان	تعداد پست در بازه مورد بررسی	تعداد پست‌های انتخاب شده
۸	ترانه علیدوستی	فمینیست	بیانیه تفنگت را زمین بگذار / بیانیه خشونت علیه زنان سینما	۸/۱ میلیون	۳۸	۶
۹	عابد توانچه	جمهوری خواه رادیکال	-	۹۲/۶ هزار	۱۸۴	۱۰
۱۰	شادی امین	فعال LGBT	-	۱۲/۶ هزار	۱۰۰	۱۵

داده‌های اولیه حاکی از آن بودند که کنشگرانی که در نشست جرج تاون مشارکت مستقیم (رضا پهلوی و مسیح علی‌نژاد) و یا غیرمستقیم‌تر (شیرین عبادی) داشته‌اند و سپس منشور همبستگی (مهسا) را منتشر کرده‌اند، در یک جریان مشترک و در حمایت از یکدیگر فعالیت داشته‌اند. دیگر کنشگران مانند شادی امین، مهدیه گلرو، عابد توانچه و حسین رونقی به‌واسطه انتقادات رادیکالی که از این جریان و به‌ویژه نسبت به کمپین «من و کالت می‌دهم» داشته‌اند، در یک فضای مشترک دیده می‌شوند.

این کنشگران در سال ۱۴۰۱ در سطح بین‌المللی فعالیت‌هایی مانند مصاحبه با شبکه‌های فارسی‌زبان ماهواره‌ای و خارجی، انتشار مقالات در روزنامه‌های بین‌المللی، شرکت در نشست‌های جهانی و ارسال نامه به مقامات حقوق بشری داشته‌اند. اغلب این کنشگران در روز زن (۸ مارس) پست‌هایی درباره حقوق نابرابر زنان در ایران منتشر کرده و نقش زنان معترض در جنبش ۱۴۰۱ را ستوده‌اند. همچنین، واکنش‌های گسترده‌ای نسبت به اعدام‌ها نشان داده و علیه این حکم به‌عنوان «ناقص حقوق بشر» موضع‌گیری کرده‌اند.

۷ نفر از این کنشگران در امضای بیانیه‌ها، منشورها، پیمان‌نامه‌ها و کمپین‌های مختلف مشارکت کرده و آن‌ها را در صفحات اینستاگرام خود پوشش داده‌اند. مطالبات و راهکارهایی که این کنشگران برای گذار از وضعیت فعلی ارائه داده‌اند، از طریق بیانیه‌ها، کمپین‌ها، لایوهای اینستاگرام و درخواست‌هایی از مقامات بین‌المللی مشخص شده است.

این مطالبات شامل اعتراضات خیابانی، اعتصابات سراسری، برداشتن حجاب اجباری و ایجاد تشکل‌های محلی است.

همچنین کنشگران از مقامات بین‌المللی خواسته‌اند که سرکوب و اعدام معترضان را متوقف کنند، سفرای جمهوری اسلامی را اخراج کرده و «انقلاب» ایران را به رسمیت بشناسند. گذار از جمهوری اسلامی و فشار بر این حکومت، مطالبه مشترک این کنشگران است. برخی بر براندازی رژیم و برخی دیگر بر ایجاد تغییرات و اصلاحات تأکید دارند. تعدادی نیز مانیفست و سیستم حکومتی بدیل برای گذار از وضعیت کنونی پیشنهاد داده‌اند، در حالی که برخی دیگر فقط به هدف براندازی اشاره کرده و مسیر یا سیستم جایگزین مشخصی ارائه نکرده‌اند.

تحلیل داده‌ها

با بررسی دال‌های گفتمانی در میان جریان‌های گفتمانی جاری در محتوای اینستاگرام کنشگران مورد بررسی، دو گفتمان اصلی در تخاصم با یکدیگر دیده می‌شوند که آن‌ها را گفتمان «مشروطه‌خواهی» و در مقابل گفتمان «جمهوری‌خواهی» نام‌گذاری کرده‌ایم. گفتمان مشروطه‌خواهی با چهره‌های رضا پهلوی، شیرین عبادی و مسیح علی‌نژاد نمایندگی می‌شود که مدعی ارائه سیستم «دموکراسی سکولار» تحت عنوان بدیل نظام جمهوری اسلامی هستند. در مقابل، گفتمان جمهوری‌خواهی توسط کنشگران دسته دوم نمایندگی می‌شود که خود را با نقد جریان سلطنت‌طلبی (مشروطه و یا دیگر اشکال سلطنت) و دفاع از «جمهوریت» به عنوان بدیل، هویت‌یابی می‌کنند.

۱. این دال‌ها شامل مفروضات گفتمانی می‌شود که به صورت خام و بدون درج حواشی آن استخراج شدند.
۲. طبق پست‌های منتشرشده، این افراد در یک جریان مشترک و در حمایت از یک‌دیگر فعالیت داشته‌اند. به علاوه، آنان در ارائه سیستم بدیل حکومتی و نحوه خطاب دنبال‌کنندگان خود در پست‌ها و یا ویدیوهای منتشرشده از واژه‌های مشترکی استفاده می‌کنند که دالی بر تناظر نظر آن‌ها است.

از سویی دیگر، خرده گفتمان دیگری که توسط چهره‌ای مانند آتنا دائمی نمایندگی می‌شود، این دو گفتمان و نزاع در جریان میان آنان را به «اتحاد» دعوت می‌کند و «حذف»، «برچسب‌زنی» و «فحاشی» آن‌ها علیه یکدیگر را مورد انتقاد قرار می‌دهد. این خرده گفتمان را «اتحادخواهی» نام‌گذاری کرده‌ایم. در کنار دو گفتمان جریان اصلی کنشگران، خرده گفتمان «تحول‌خواهی» با نمایندگی نرگس محمدی و ترانه علیدوستی نیز قابل رصد است که به دفاع از تشکیل «نهادهای مدنی مستقل» می‌پردازند.

به این ترتیب، دو گفتمان مشروطه‌خواهی و جمهوری‌خواهی، دو جریان اصلی کنشگران کاربران ایرانی در فضای اینستاگرام هستند که در برابر اولاً نظام جمهوری اسلامی و ثانیاً در مقابل یکدیگر قرار دارند و با غیریت‌سازی از دیگری، خود را هویت‌یابی کرده و نظام معنایی خود را تشکیل می‌دهند. در کنار این دو گفتمان جریان اصلی، دو خرده گفتمان حائل قرار می‌گیرند که نظام و دستگاه حکومت مشخصی را تحت عنوان بدیل ارائه نمی‌دهند و تأکید آنان عمدتاً بر روی اتحاد علیه گفتمان نظام جمهوری اسلامی به منظور گذار از آن و یا برقراری تحولات است. جریان‌های مذکور و دسته‌بندی این کنشگران در جدول ۲ ترسیم شده است.

جدول ۲. دسته‌بندی جریان‌های گفتمانی

گفتمان	کنشگران	بدیل
مشروطه‌خواهی	رضا پهلوی - شیرین عبادی - مسیح علی‌نژاد	سلطنت مشروطه
جمهوری‌خواهی	شادی امین - عابد توانچه - مهدیه گلرو - حسین رونقی	جمهوری سکولار
خرده گفتمان	کنشگران	تأکید
اتحادخواهی	آتنا دائمی	گذار
تحول‌خواهی	نرگس محمدی - ترانه علیدوستی	تحول و توسعه

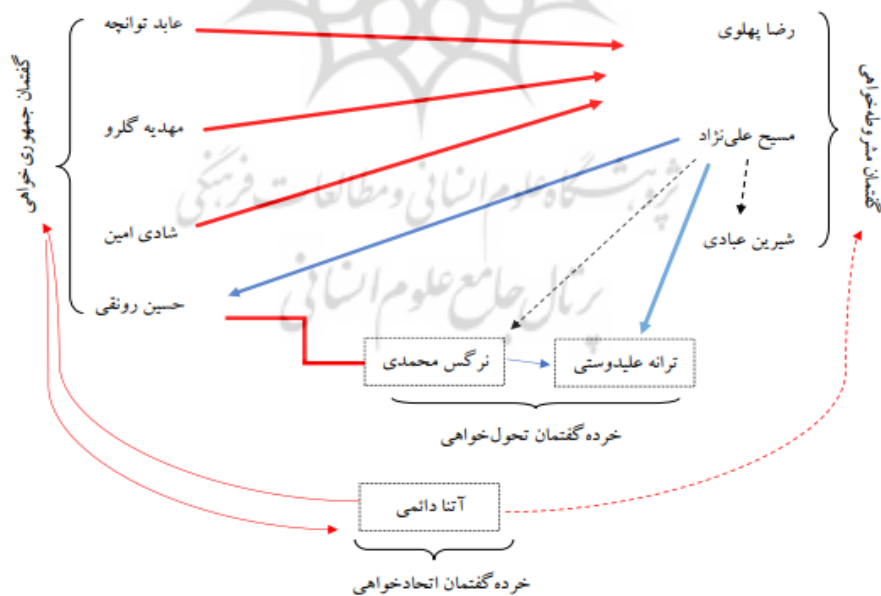
گفتمان جمهوری‌خواهی با خطاب قراردادن و جبهه‌بندی با گفتمان مشروطه‌خواهی و

۱. خرده گفتمان نامیدن این جریان‌ها به سبب آن است که فرعی از گفتمان‌های اصلی هستند که می‌توانند ذیل آنان بگنجند. اتحادخواهی و تحول‌خواهی می‌تواند حلقه‌ای از روند کلی گفتمان‌های مشروطه‌خواهی یا جمهوری‌خواهی باشند.

خرده گفتمان اتحادخواهی با خطاب قراردادان این دو گفتمان و مطالبه و تأکید بر اتحاد آنان با یکدیگر هویت‌یابی می‌شوند. ناگفته نماند که گفتمان جمهوری اسلامی خصم دو گفتمان جریان اصلی کنشگران در شبکه اجتماعی اینستاگرام کاربران ایرانی، یعنی جمهوری خواهی و مشروطه خواهی و همچنین خرده گفتمان اتحادخواهی است. از سویی دیگر، گفتمان جمهوری خواهی با طرد ایده «اتحاد» مرزبندی دیگری با خرده گفتمان اتحادخواهی ترسیم می‌کند.

نزاع گفتمانی کنشگران اینستاگرام کاربران ایرانی با بررسی نسبت آن‌ها به یکدیگر مشخص می‌شود. این نسبت با توجه به جایگاه و واکنش هر کنشگر به دیگری روشن می‌شود که شامل حمایت/انتقاد/امتناع می‌شود. در مدل زیر شکل ارتباطی (خصمانه/حمایتی/بازتابی) گفتمان کنشگران کاربران اینستاگرام ایرانی ترسیم شده‌اند که رابطه خصمانه یا انتقادی را با فلش قرمز رنگ و رابطه حمایتی را با فلش آبی رنگ و همچنین پست‌های بازتاب خبری (مانند پوشش سخنرانی و نامه) را با فلش خط چین مشخص کرده‌ایم.

شکل ۱. مدل ارتباطی گفتمانی (خصمانه/حمایتی/بازتابی)

گفتمان مشروطه‌خواهی

گفتمان مشروطه‌خواهی به‌عنوان یکی از گفتمان‌های اصلی کنشگران در اینستاگرام کاربران ایرانی است که با دال مرکزی «حکومت مشروط» دال‌های اصلی دیگری را معنا می‌بخشد، وقتهایی ایجاد می‌کند و ترکیب‌های معنایی را در زنجیره هم‌ارزی قرار می‌دهد. دال‌های اصلی که حول دال مرکزی «حکومت مشروط» قرار می‌گیرند، عبارت‌اند از: (۱) ناسیونالیسم؛ که با دال‌های «حکومت ملی»، «حفظ یکپارچگی و تمامیت ارضی»، «آبادی» و همچنین اهمیت «خاک و میهن» مفصل‌بندی می‌شود. (۲) برقراری ارتباط با جهان؛ این مفهوم نیز با دال‌های «ثبات منطقه»، «برقراری ارتباط با همه کشورها»، «ملحق شدن به دنیای آزاد و پیشرفته»، «ایران صلح‌طلب»، «حمایت اروپا» و «امنیت» مفصل‌بندی می‌شود. (۳) سکولاریسم؛ این مفهوم با مرزبندی با «واپس‌گرایی»، «قوانین قرون‌وسطایی» و «حجاب و دین اجباری» مفصل‌بندی می‌شود.

گفتمان مشروطه‌خواهی موقعیت‌های سوژگی سکولار، میهن‌دوست و وطن‌پرست را برمی‌سازد. تأکید بر روی پرچم (شیر و خورشید نشان) یکی دیگر از ویژگی‌های این گفتمان است. نجات ایران در این گفتمان در گروهی «همبستگی ملی» تعریف می‌شود. جنبش «زن، زندگی، آزادی» نیز با عنوان «انقلاب ملی» مفصل‌بندی می‌شود. این گفتمان به‌منظور تقویت هژمونی خود، مرزبندی مشخصی با جمهوری اسلامی ایجاد کرده و سوژگی‌های مرتبط با دین و اسلام را طرد می‌کند. ابزار زبان‌شناختی این گفتمان برای غیریت‌سازی، مرزبندی حکومتی «برآمده از صندوق رأی، رفراندومی با نظارت سازمان ملل، انتخابات آزاد و منصفانه، مجلس مؤسسان و البته دموکراسی سکولار» در مقابل «حکومت با قوانین قرون وسطایی، قوانین ضدانسانی، قوانین آپارتایدی، واپس‌گرایی» است. همچنین، اصلاح‌طلبان را نیز به دلیل محدودبودن مطالباتشان نقد می‌کند و آن‌ها را در برابر سوژه‌های برانداز قرار می‌دهد که به دنبال تغییرات ساختاری هستند. به‌علاوه، بر اهمیت روابط بین‌المللی تأکید دارد و از طریق ارتباط با غرب، به‌ویژه آمریکا و اروپا، به دنبال حمایت از جنبش ۱۴۰۱ است.

آزادی و دموکراسی، در این گفتمان با سکولاریسم گره می‌خورند؛ و سکولاریسم در این گفتمان، نه با معنویت و دین، بلکه با ارتجاع، خرافه، حقارت و امثال آن مرزبندی می‌شود. با برجسته کردن نقاط قوت این موقعیت سوژگی و نقاط ضعف گفتمان رقیب، با ابزار زبان‌شناختی سوژه «جنگ طلب، واپس‌گرا، ضدانسانی و داعشی»، سوژه‌های گفتمان جمهوری اسلامی را به حاشیه می‌راند.

برای هژمونیک‌شدن، این گفتمان از دوران پیش از انقلاب ۵۷ اسطوره‌سازی می‌کند. انقلاب ۵۷ در این راستا «فاجعه» ای خوانده می‌شود که زنان ایرانی را «بازنده» کرده است. «ترقی و تمدن» از دیگر اسطوره‌های گفتمان مشروطه‌خواهی است که آن را در تاریخ پیش از انقلاب می‌بیند و به دنبال احیای آن است.

گفتمان جمهوری خواهی

گفتمان جمهوری خواهی با تأکید و تکرار دال مرکزی «جمهوری سکولار» و قته‌هایی را پیرامون خود ایجاد می‌کند و ترکیب‌های معنایی خود را در یک زنجیره برقرار می‌سازد. دال‌هایی که با دال مرکزی این گفتمان معنا می‌یابند، عبارت‌اند از: «تأکید بر حقوق اقلیت‌ها، تنوع و تکثر قومی، جنسیتی و گرایش جنسی، حق تعیین سرنوشت، حق اظهارنظر با هر رنگ پوست، افکار، نژاد، تضمین حقوق به حاشیه‌رانده‌شدگان، پیگیری مالکیت زمین، حق تحصیل و آموزش به زبان مادری».

این گفتمان برای تثبیت معانی خود و هژمونیک کردن این نظام معنایی، موقعیت‌های سوژگی برابری خواه و مبارز علیه تبعیض‌های گوناگون را برمی‌سازد که هرگونه تبعیض و نابرابری را برجسته می‌کند.

تکوین گفتمان جمهوری خواهی با غیریت‌سازی از اولاً، گفتمان جمهوری اسلامی صورت می‌گیرد. ابزار زبان‌شناختی آن برای غیریت‌سازی با گفتمان جمهوری اسلامی با مرزبندی بین مفاهیم ذیل است:

جدول ۳. غیریت‌سازی گفتمان جمهوری خواهی با گفتمان جمهوری اسلامی

گفتمان جمهوری اسلامی	گفتمان جمهوری خواهی
خشیت	عدالت
زن فرمان‌بردار	زن آزاده
قوانین ارتجاعی و دیکتاتوری	قوانین مبتنی بر حقوق بشری
تفتیش عقاید و مجرمانه خواندن آن‌ها	قوانین براساس احترام به انسان و ارزش‌های انسانی
سانسور	پیشرفت، اندیشه، تفکر و خلاقیت
سینمای سانسور شده	راوی حقیقت یا تصویرگر یک جامعه
آموزش ایدئولوژیک	برنامه‌ریزی فراگیر، شفافیت و نظارت اجتماعی

ثانیاً، گفتمان جمهوری خواهی با غیریت‌سازی از گفتمان مشروطه خواهی شکل می‌گیرد. برای این منظور نیز از ابزار زبان‌شناختی زیر بهره می‌گیرد:

جدول ۴. غیریت‌سازی گفتمان جمهوری خواهی با گفتمان مشروطه خواهی

گفتمان مشروطه خواهی	گفتمان جمهوری خواهی
تک‌حزبی (رستاخیز)	چندحزبی
نگاه روبه گذشته	نگاه روبه آینده
سکسیسم و شعارهای جنسیت‌زده	برابری جنسیتی
صغارت ولایت و سلطنت	نجات ایران
آریستوکراسی ثروتمند	برابری حقوق اقلیت‌ها
داشتن	خواستن
نوستالژی منفعلانه	درک، شعور و آگاهی سیاسی
وکالت به یک نفر	حق اظهار نظر برای همه و حق تشکل و انجمن
انتخابات نمایشی و مجلس بزرگ دوزک شده	پرنسب‌های حقوق بشری
پذیرش یک پرچم	معیار وحدت با عدالت و رفاه
حق صحبت به یک نفر	حق صحبت مردم جامعه

این گفتمان با تأکید بر حفظ حقوق تمام ستم‌دیدگان و تمام به‌حاشیه‌رانده‌شدگان خودی را می‌سازد تا نقاط قوت دال‌های خود را برجسته کرده و هژمونی ایجاد کند. اسطوره گفتمان مشروطه خواهی، یعنی ترقی و تمدن دوره پادشاهی پهلوی و پیش از سال ۵۷، در

گفتمان جمهوری خواهی با «نوستالژی منفعلانه» و «نگاهی رو به گذشته» مفصل‌بندی می‌شود که کارکرد درمانی (ناموفق) برای تروماهای جمعی دارد. این گفتمان حکومت پهلوی را یک سیستم «تک‌حزبی» خوانده و آن را بدین شکل طرد می‌کند. نقاط درگیری و مجادله دیگر با این گفتمان بر «سلطنت طلب» خواندن آن است و گفتمان جمهوری خواهی برای دسترسی‌پذیری و هژمونی کردن خود، سلطنت را مغایر با «ترکیب [متنوع] جمعیتی، سنی، قومی و فرهنگی» ایران می‌نامد که جایی در آینده سیاسی ایران ندارد. در گفتمان جمهوری خواهی، کمپین و کالت به رضا پهلوی، دادن «حق صحبت به یک نفر، گرفتن آن حق از مردم، قیم‌مآبانه و غیردموکراتیک» خوانده می‌شود.

در گفتمان جمهوری خواهی، کنشگری در گفتمان مشروطه خواهی و ملی‌گرایی آن به «پذیرش یک پرچم» تقلیل می‌یابد. در مقابل، جمهوری خواهی معیار وحدت را بر مبنای «عدالت اجتماعی، برابری زن و مرد، آزادی اتنیکی، مبارزه با فقر، ایجاد کار و تحصیل برای همه و رفاه» تعریف می‌کند تا گفتمان خود را هژمونیک سازد. لذا، ثالثاً این گفتمان با طرد خرده گفتمان اتحاد خواهی و بیان آن به عنوان «اشتباه نسل پیشین» که با «زن‌ستیزان، طرفداران حکومت فردی و مخالفان تنوع جنسی و قومیتی» متحد شدند، غیریت‌سازی می‌کند.

کنشگران این گفتمان در جریان تقابل با گفتمان جمهوری اسلامی، خود را «صدای مردم معترض» می‌دانند و در برابر نمایندگان [غیرواقعی] جمهوری اسلامی حاضر در سازمان‌های بین‌المللی، از «سازمان‌های حقوق بشری واقعی» سخن می‌گویند. در نتیجه به نظر می‌رسد اسطوره این گفتمان وضعیتی «مبتنی اصول حقوق بشری» برای دستیابی به هژمونی است که به نفی وضع موجود و ترسیم آینده ایده آل می‌پردازد.

خرده گفتمان اتحاد خواهی

خرده گفتمان اتحاد خواهی حائل بین دو گفتمان اصلی مشروطه خواهی و جمهوری خواهی است که در برابر مرزبندی و نزاع میان این دو جریان قرار داشته و با دال مرکزی «اتحاد» در این جریان قرار می‌گیرد. این دال با «علیه هرگونه حذف و طرد»، «علیه «برچسب‌زنی»،

«فحاشی» و هر شعار حاوی «مرگ بر» و دال «همبستگی» مفصل‌بندی می‌شود. آنچه در این گفتمان مورد تأیید است، اتحاد برای گذار است و سیستم بدیل مشخصی را در نظر ندارد. خرده‌گفتمان اتحادخواهی با گفتمان جمهوری اسلامی غیریت‌سازی می‌کند که ابزار زبان‌شناختی آن عبارت‌اند از: «حکومت بر پایه زندان» در مقابل «حکومتی بر پایه اصول حقوق بشری»، «قوانین ضدزن و ضدانسانی» در مقابل «برابری و آزادی». همچنین با خطاب قراردادن دو جریان اصلی گفتمان جمهوری خواهی و مشروطه‌خواهی و نقد این مرزبندی غیریت‌سازی دیگری می‌کند که ابزار آن بدین قراراند: «تفرقه و برچسب‌زنی» در مقابل «آزادی بیان و آزادی عقیده»، «فحاشی، شعار مرگ بر، ستایش نظر موافق و سرکوب بی‌رحمانه نظر مخالف» در مقابل «مدعی حقوق بشر بودن» و «حذف و طرد» در مقابل «همبستگی».

خرده‌گفتمان تحول‌خواهی

خرده‌گفتمان تحول‌خواهی با دال مرکزی «تحول و توسعه» به دیگر دال‌ها معنا می‌بخشد و زنجیره‌ای مفهومی از وقته‌هایی ذیل مفهوم توسعه بین‌المللی با معانی «مبتنی بر قوانین حقوق بشر، تفاهم بین‌المللی، همبستگی جهانی، رابطه نرمال با جهان، برقراری صلح و امنیت منطقه، برقراری امنیت جهانی و حمایت پایدار دولت‌ها» برمی‌سازد. همچنین توسعه داخلی را با دال‌های «آزادی بیان و مطبوعات، آزادی کنشگری مدنی، استحکام جامعه مدنی، شکل‌گیری کمیته‌های مستقل و متعدد، رعایت موازین اخلاقی و حقوقی» و از سویی دیگر آن را در سیستمی ممکن می‌بیند که با دال‌های «برقراری فضای شفاف، داشتن صندوق انتخابات و رأی معنادار، سیستم عادلانه، تحرک سیاسی-اجتماعی، راه دموکراسی و آزادی، حفظ منزلت انسانی و زندگی نرمال» مفصل‌بندی می‌شود.

خرده‌گفتمان تحول‌خواهی با غیریت‌سازی از گفتمان جمهوری اسلامی تکوین می‌یابد اما ماهیت براندازانه ندارد. برای این منظور از ابزار زبان‌شناختی «حکومت استبدادی و زن‌ستیز» در مقابل «نظامی مبتنی بر منزلت انسانی و حقوق بشری»، «استبداد فرسوده» در برابر «دموکراسی و صلح واقعی»، «استبداد دینی» در مقابل «دموکراسی، آزادی و توسعه»،

«استبداد و سرکوب» در مقابل «تحرك سياسي و اجتماعي»، «خطر برای تحقق دموکراسی، صلح و امنیت منطقه» در برابر «تفاهم بین‌المللی و امنیت برای کشورهای جهان»، «عامل سرکوب» در برابر «بازگشت به آغوش ملت»، «مقدس کردن تبعیض» در برابر «برابری جنسیتی، قومی، مذهبی و صنفی» بهره می‌گیرد.

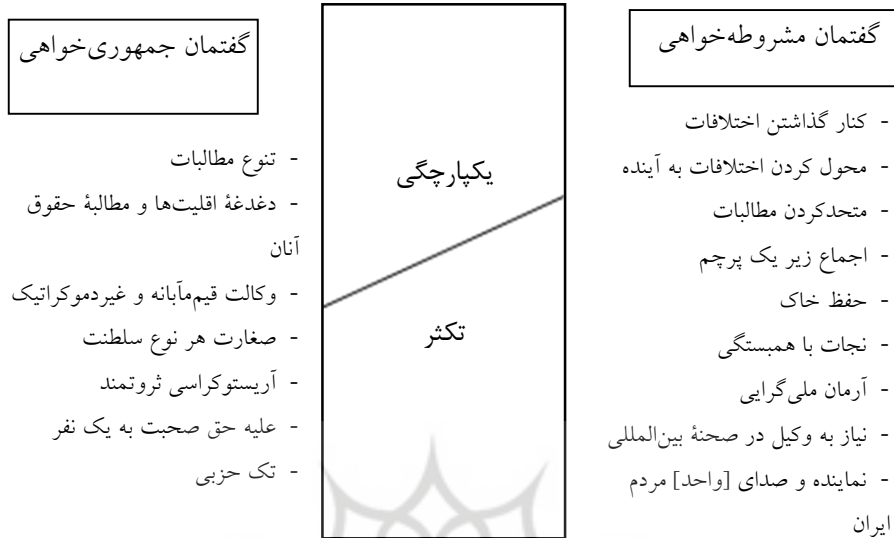
چنان‌که ذکر آن رفت، این خرده‌گفتمان چندان ماهیت براندازانه نسبت به غیر خود، یعنی گفتمان جمهوری اسلامی ندارد و ایجاد تحولات و نظارت بر روی آن را به‌عنوان بدیل ارائه می‌دهد. برای این منظور پیشنهادها «صلح، توسعه جهانی، ایجاد تفاهم بین‌المللی و حفظ امنیت»، «مستندسازی از سرکوب علیه مردم»، «نظارت دائمی رعایت حقوق بشر»، «نظارت روی قدرت»، «کمیته مستقل، رسیدگی به گزارش‌ها» و «رعایت موازین اخلاقی» مطرح می‌شود.

عرصه‌های نزاع

برای پاسخ به پرسش اصلی و پرسش‌های فرعی پژوهش به بررسی عرصه‌های نزاع میان گفتمان‌های کنشگران پرداخته شده است تا معنای آن در فضای اینستاگرام کاربران ایرانی روشن شود. سه دال «آزادی»، «دموکراسی» و «مسئله زنان» از دال‌های مهمی هستند که عرصه‌های نزاع میان گفتمان‌های کنشگری کاربران ایرانی اینستاگرام را تشکیل می‌دهند. علاوه بر آن، بر اساس سیستم حکومتی بدیلی که هر گفتمان با ماهیت براندازانه و یا اصلاحی ارائه می‌دهند، می‌توان جبهه دیگری از نزاع را مشاهده کرد.

یکی از اصلی‌ترین عرصه‌های نزاع میان دو گفتمان کنشگران اینستاگرام، یعنی گفتمان مشروطه‌خواهی و جمهوری‌خواهی، وقع‌نهادن بر یکپارچگی (یک‌شکل شدن) یا تأکید بر تکثر و تنوع است. در حالی که گفتمان جمهوری‌خواهی عمدتاً اذعان به داشتن دغدغه حقوق اقلیت‌ها دارد، گفتمان مشروطه‌خواهی با دعوت به کنار گذاشتن اختلافات و محول کردن آنان به آینده، متحدالشکل شدن را ترویج می‌کند.

شکل ۲. عرصه نزاع گفتمان‌ها در دال یکپارچگی در برابر تکثر

گفتمان مشروطه‌خواهی یک حکومت دلسوز «ملی» را به‌عنوان سیستم حکومتی بدیل برای تحقق دموکراسی و آزادی پیشنهاد می‌دهد و با ملی‌گرایی و برساختن مردمی یکدست، حول دال مرکزی «حکومت مشروط»، در رقابت با سایر گفتمان‌های کنشگری قرار می‌گیرد. منشور همبستگی و سازمان‌دهی (مهسا) نیز بر ایجاد فشار بین‌المللی، رایزنی با دولت‌های دموکراتیک و فعالیت‌های خارج از کشور تأکید دارد. برای گذار، وکالت این فرآیند به رضا پهلوی محول شده که دموکراسی نمایندگی را در این گفتمان تقویت می‌کند. گفتمان جمهوری‌خواهی بر تکثر منافع و مطالبات موجود در کشور تأکید دارد و با دال مرکزی «جمهوری سکولار» در مقابل گفتمان مشروطه‌خواهی که به دنبال یکدست‌سازی مردم و مطالبات است، قرار می‌گیرد و در برابر دخالت توارث یا اسطوره‌سازی از دوره پادشاهی پهلوی ایستادگی می‌کند. در خرده‌گفتمان تحول‌خواهی تشکیل جامعه مدنی و آزادی کنشگری مدنی ضرورت می‌یابد و چنانچه اشاره‌ای به گذار از نظام فعلی در خرده‌گفتمان تحول‌خواهی شود، ماهیت و تأکید بر خشونت‌پرهیزی دارد.

شکل ۳. عرصه نزع گفتمان‌ها در دال سیستم حکومتی بدیل

در گفتمان مشروطه خواهی، آزادی با آزادی های فردی مانند آزادی پوشش، رقص، آواز و اینترنت پیوند می خورند؛ اما در اعتراضات ۱۴۰۱، معترضین محجبه در صفحات اینستاگرام کنشگران این گفتمان دیده نمی شوند. این گفتمان معترضین را به کنار گذاشتن حجاب و روسری سوزاندن تشویق می کند؛ بنابراین موقعیت سوژگی افراد با پوشش دینی طرد می شود. به عبارتی، سوژه هایی با نمادهای مذهبی با سوژه های گفتمان جمهوری اسلامی مفصل بندی شده و غیر گفتمان مشروطه خواهی اند. از سویی دیگر، مفهوم آزادی در گفتمان جمهوری خواهی با مدل های گسترده تری، از آزادی تظاهرات مسالمت آمیز تا

آزادی در خدمت‌گیری سربازی و انتخاب سبک زندگی، تعریف می‌شود. در خره گفتمان اتحادخواهی، آزادی بیان محوریت دارد و در خرده گفتمان تحول‌خواهی نیز آزادی کنشگران مدنی و فعالیت‌های مدنی مطمح نظر است.

شکل ۴. عرصه نزع گفتمان‌ها در دال آزادی

در حالی که دموکراسی در گفتمان مشروطه‌خواهی با سکولاریسم پیوند دارد، در گفتمان

جمهوری خواهی با مسائل متنوع تری مانند حقوق ستم دیدگان و تکثر اجتماعی گره می خورد. به عنوان نمونه، کمپین «قهرنام» از مبارزان بی نام دفاع کرده و به دنبال احقاق حقوق طردشدگان است. در خرده گفتمان تحول خواهی نیز دموکراسی با آزادی در پیوند است و در خرده گفتمان اتحاد خواهی آزادبودن مبتنی بر قوانین انسانی بودن است.

شکل ۵. عرصه نزع گفتمان‌ها در دال دموکراسی

مسئله زنان در این گفتمان، هم با وضعیت «نابرابری» در گفتمان جمهوری اسلامی و هم «زن‌ستیزی» گفتمان مشروطه خواهی مرزبندی می شود. زنان بلوچ با شعارها و نحوه اعتراضاتشان مورد تحسین این گفتمان‌اند که آنان را واجد شعور و آگاهی سیاسی می خواند، زن باحجاب معترض نیز از موقعیت‌های سوژگی مورد تأیید آن است. مرزبندی با گفتمان مشروطه خواهی از طریق نقد بار معنایی تجاوزگرایانه شعارهای آنان صورت می گیرد.

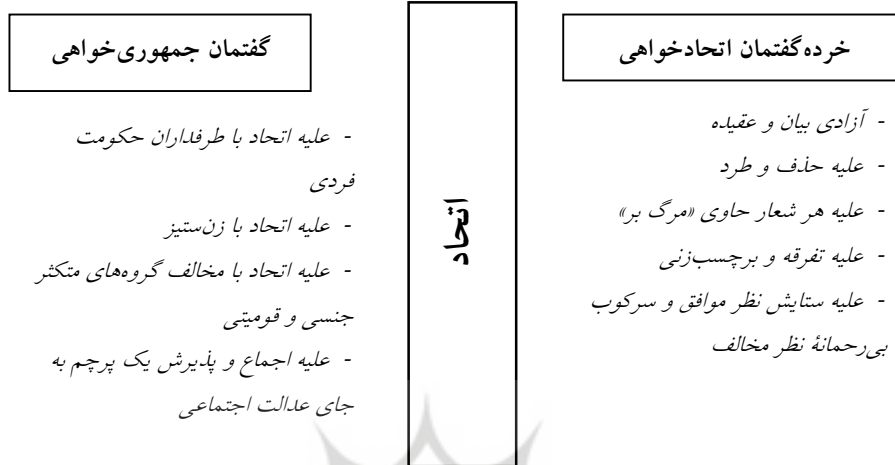
در گفتمان مشروطه‌خواهی، مسئله زنان بیشتر بر مبارزه علیه حجاب اجباری و برابری متمرکز است؛ اما در گفتمان جمهوری‌خواهی، رهایی زنان با «رشد جامعه» و «سکولاریسم» پیوند می‌خورد و آزادی نیز از طریق «آزادی زنان» تعریف می‌شود. در برابر تصویر زن مطیع، این گفتمان از «زن آزاده» حمایت می‌کند که علیه تبعیض‌های ساختاری مبارزه می‌کند. همچنین، بر «پوشش اختیاری» تأکید دارد. در خرده گفتمان اتحادخواهی مطالبات زنان بایستی از طریق تشکلات پیگیری شود.

شکل ۶. عرصه نزع گفتمان‌ها در دال مسئله زنان

ذیل همین فضای هم‌آوردی، خرده گفتمان اتحادخواهی نزع اصلی دو گفتمان اصلی را آماج نقد خود قرار داده و با آرمانی‌سازی از گذار و مشروط کردن آن به «اتحاد» سعی در هژمونی‌سازی خود دارد. در واکنش به دعوت به این اتحاد، عرصه دیگری از نزع شکل می‌گیرد که میان گفتمان جمهوری‌خواهی و خرده گفتمان اتحادخواهی برقرار می‌شود. گفتمان جمهوری‌خواهی با یادآوری «همه با هم» از آیت‌الله خمینی این دعوت را به دعوتی تشبیه می‌کند که غیر تمامی گفتمان‌های کنشگران است. همچنین با ابزار زبانی مأخوذ خود، این اتحاد را «اتحاد با طرفداران حکومت فردی و زن‌ستیز» می‌خواند.

شکل ۷. عرصه نزع گفتمان‌ها در دال اتحاد

در خرده گفتمان تحول خواهی، این «استبداد» است که سد راه دال مرکزی آن، یعنی «تحول و توسعه» گردیده است و ماهیت براندازانه در آن کم سوتر به نظر می‌رسد. به عنوان نمونه، بیانیه «تفنگت را زمین بگذار» که توسط یکی از کنشگران این خرده گفتمان در صفحه اینستاگرام پست شده است، ماهیت اصلاح خواهی دارد. همچنین بیانیه سینماگران نیز اهداف براندازانه را در پی ندارد. همان‌طور که ذکر آن رفت، در این خرده گفتمان تشکیل جامعه مدنی و آزادی کنشگری مدنی ضرورت می‌یابد. اذعان این نکته نیز خالی از لطف نخواهد بود که مطالبه و مورد خطاب پست‌های اینستاگرامی در این خرده گفتمان نه مردم، بلکه سازمان‌های حقوق بشری، سازمان‌های بین‌المللی و همچنین مقامات سیاسی جمهوری اسلامی است. لذا عرصه دیگری از نزع بر سر اصلاحات شکل می‌گیرد که میان گفتمان‌های مشروطه خواهی و جمهوری خواهی با خرده گفتمان تحول خواهی در جریان است.

شکل ۸. عرصه نزع گفتمان‌ها در دال‌های تحول و اصلاحات

بحث و نتیجه گیری

از منظر نظریه گفتمان پسا ساختارگرا در رویکرد لاکلائو و موف، تمامی تحولات اجتماعی و حتی اشیاء و پدیده‌ها نیز از طریق گفتمان معنا دار می‌شوند و قابلیت شناخت پیدا می‌کنند. گفتمان‌ها همواره در کشمکش و نزاع بر سر الصاق معانی هستند و رسانه‌ها، به ویژه

شبکه‌های اجتماعی، فضایی برای این کشمکش‌ها و تصاحب معانی فراهم می‌کنند. در اینستاگرام، گفتمان‌های کنشگری با استفاده از دال مرکزی خود، واقعیت را تعریف کرده، موقعیت‌های سوژگی می‌سازند و کردارهای اجتماعی را تعیین می‌کنند. هر گفتمان تلاش می‌کند با ساخت اسطوره و استفاده از ابزارهای زبان‌شناختی، معانی مرجح خود را ترویج کرده و به هژمونی دست یابد و در این مسیر گفتمان رقیب را به چالش می‌کشد.

بررسی نسبت یافته‌های پژوهش با پژوهش‌های پیشین

پژوهش‌های پیشین درباره کنشگری در شبکه‌های اجتماعی با رویکردی ساختارگرایانه، عمدتاً به بررسی ظرفیت این فضاها برای کنشگری، تأثیرگذاری اینفلوئنسرها و امکان شکل‌گیری جنبش‌های آفلاین پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها بر تأثیرات عینی رسانه‌های اجتماعی، مانند «ایجاد تغییرات»، «مشارکت آفلاین سیاسی»، «رهبری افکار» و «مقاومت در برابر گفتمان مسلط» تمرکز دارند. به‌ویژه در پژوهش‌های داخلی، موضوع بررسی نوعی عاملیت از خلال شبکه‌های اجتماعی و یا مقاومت علیه گفتمان‌های جریان اصلی بوده است.

این پژوهش‌ها معمولاً دو نوع کنشگری را مطرح می‌کنند: الف) کنشگری که «علیه گفتمان مسلط» قرار دارد و توفیق آن به قدرتی در «ایجاد تحولات عینی» بستگی دارد. این نوع کنشگری «پیشرو»، «بازاندیشانه» و «متعهد» است. ب) کنشگری با «عاملیتی متوهمانه» که توانایی تأثیرگذاری و ایجاد جنبش‌های آفلاین را ندارد و در واقع همان گفتمان مسلط را «بازتولید» می‌کند. این نوع کنشگری «فاقد مقاومت، تفکر انتقادی و جنبه‌های چالش‌آور و نوآورانه» است.

در مقابل، پژوهش حاضر با تمرکز بر گفتمان کنشگری به‌عنوان موضوع اصلی تحلیل، نه به ارزیابی ظرفیت رسانه‌های اجتماعی یا تأثیرات عینی آن‌ها، بلکه به بررسی چگونگی شکل‌گیری نظام‌های معنایی کنشگران در اینستاگرام پرداخته است. این پژوهش با رویکرد پسا‌ساختارگرایانه لاکلاو و موف، معتقد است که حتی «حقیقت» نیز در گفتمان ساخته می‌شود و سوژه‌ها همواره درون گفتمان تعریف می‌شوند. در این نظریه، براندازی با

به پرسش کشیدن معانی موقتاً تثبیت شده و «بدهت زدایی» از آن‌ها امکان‌پذیر است. این پژوهش با مشاهده‌پذیر کردن کشمکش‌های گفتمانی که هر یک با غیریت‌سازی و ابزارهای زبان‌شناختی به دنبال هژمونیک‌ساختن خود هستند، پیچیدگی‌های روابط میان بازنمایی‌ها، هویت‌ها و معانی را واسازی می‌کند. هر گفتمان با مداخلات هژمونیک خود، تنها یک معنای «بدیل» را طبیعی جلوه می‌دهد. هژمونی گفتمان‌ها با تثبیت موقت دال‌ها حول دال مرکزی شکل می‌گیرد. تحلیل گفتمان‌های کنشگران سیاسی در اینستاگرام نشان می‌دهد که این معانی و مفاهیم مانند آزادی، دموکراسی و سیستم حکومتی بدیل ذاتی و ثابت نیستند، بلکه به‌طور موقت و در کشمکش گفتمانی ساخته و تثبیت می‌شوند.

تحلیل عرصه‌های نزاع معانی

می‌توان گفت نزاع بر سر دال‌هایی مانند آزادی و دموکراسی از نزاع‌های پرتکرار و رایج در جوامع مختلف است که تلاش برای تثبیت معانی آنان مختص وضعیت متأخر نیست. دال مهم دیگری که گفتمان‌های کنشگران به آن می‌پردازند، یعنی مسئله زنان نیز می‌تواند از دال‌های پرتکرار و از جبهه‌های اساسی نزاع باشد؛ لیکن در پژوهش حاضر، یعنی در تاریخ ۱۴۰۱ در ایران که مصادف با شکل‌گیری جنبش «زن، زندگی، آزادی» است، جنبه‌های خاص‌تری نیز در بردارد. با توجه به این رویداد، کنشگران گفتمان‌های بدیل به‌نوعی موظف و مجبور به اعلام موضع در برابر وضعیت زنان و تبعیض علیه آنان هستند. لذا دال مسئله زنان به‌نوعی با سیستم بدیل حکومتی گره می‌خورد که در هر گفتمان وضعیت زنان، به‌ویژه مسئله حجاب توصیف و تعریف می‌شود.

از سویی دیگر، زمانی که سیستم حکومتی بدیل یکی از دال‌های مهم در مفصل‌بندی هر گفتمان می‌شود، می‌توان گفت نارضایتی از رژیم حاضر در جامعه به چشم می‌خورد که با شکل‌گیری یک جنبش فراگیر، گفتمان‌های کنشگران به ماهیت این نشانه معنایی می‌بخشند تا بدین ترتیب تخیلی جمعی به‌منظور هژمونیک کردن خود برسازند. باین حال، نزاع در عرصه تحول و اصلاحات در برابر براندازی، نه خاص جامعه کنونی ایران، بلکه از جبهه‌های متداول‌تر نزاع به نظر می‌رسد.

تداوم آرایش‌های گفتمانی موجود در گرو چندین عامل خواهد بود؛ مطالبات و مسائل اجتماعی بسیاری در جامعه ایران وجود دارند که گفتمان‌های سیاسی مورد بررسی یا اعلام موضعی نسبت به آنان نداشته و یا این موضع بسیار مبهم و کلی است. از قبیل مسائل زیست‌محیطی، روابط بین‌الملل، اقتصاد یا بیان دقیق‌تر اقتصاد سیاسی، مسئله مهاجران و غیره که همچنان در حوزه گفتمان‌گونگی قرار دارند. ممکن است همین گفتمان‌ها یا گفتمان‌های دیگری وارد این مناسبات شوند که به این مطالبات پرداخته و معنایی را با توجه به دال مرکزی‌شان به آنان اطلاق کنند. به علاوه، نسبت این گفتمان‌های کنونی با گروهی از مردمی که سوژه جمهوری اسلامی هستند و با روایتی که این نظام در همان فضای اینستاگرام از وقایع ۱۴۰۱ ارائه می‌دهد، هویت‌یابی می‌کنند، چیست؟ چنانچه مطالبه‌ای از سوی نظام حاضر برآورده شود، حلقه‌های مطالبات پاسخ‌داده‌نشده از هم می‌گسلند که در این صورت، اولاً این گفتمان‌ها نیاز به بازآفرینی خود با به کارگیری ابزار زبان‌شناختی و غیرزبان‌شناختی خواهند داشت. ثانیاً گفتمان‌های تازه‌ای ممکن است ظهور کنند که نزاع معانی جدیدی ساخته و برای هژمونیک‌شدن خود این آرایش را برهم زده و یا تقویت کنند.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Mohammad Salar

Kasraie

Zahra Ebrahimi Azar

<https://orcid.org/0000-0001-6967-0553>

<https://orcid.org/0009-0006-3868-4630>

منابع

- تاجیک، محمدرضا. (۱۳۸۶). پسا ساختارگرایی و روش. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، سال سیزدهم، شماره ۵، ۴۳-۷۰.
- سلطانی، سید علی اصغر. (۱۳۸۳). تحلیل گفتمان به مثابه نظریه و روش. علوم سیاسی - دانشگاه باقرالعلوم (ع)، شماره ۲۸، ۱۵۳-۱۸۰.
- کسرابی، محمدسالار و پوزش شیرازی، علی. (۱۳۸۷). نظریه گفتمان لاکلائو و موف؛ ابزاری کارآمد در فهم و تبیین پدیده‌های سیاسی. فصل نامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۹، شماره ۳، ۳۳۹-۳۶۰.
- کسرابی، محمدسالار (۱۴۰۱). مدرسه زمستانی کارگاه تحلیل گفتمان. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده علوم اجتماعی.
- لاکلائو، ارنستو و موفه، شانتال. (۱۳۹۷). هژمونی و استراتژی سوسیالیستی؛ به سوی سیاست دموکراتیک رادیکال. ترجمه محمد رضایی، تهران: نشر ثالث.
- نوری، ن. (۱۴۰۱، شهریور ۱). گزارش سالانه ۱۴۰۰ نوین هاب. بازیابی از نوین هاب: <https://novinhub.com/blog/novinhub-1400-annual-report>
- یورگنسن، ماریان و فیلیپس، لوئیز. (۱۴۰۰). نظریه و روش در تحلیل گفتمان. ترجمه هادی جلیلی، تهران: نی.

References

- Cammaerts, B. (2015). *Social media and activism* (Vol. 3rd). Wiley-Blackwell.
- Cammaerts, B., & Carpentier, N. (2007). *Reclaiming the Media; Communication Rights and Democratic Media Roles* (1st ed.) [3]. intellect books.
- Howarth, D. R. (2000). *Discourse*. Maidenhead: Open University Press.
- Ravanoglu, S. Yilmaz. (2017). The role of social media activism in new social movements. *International Journal of Social Inquiry*, 10(1): 141-164.

استناد به این مقاله: کسرابی، محمدسالار، ابراهیمی آذر، زهرا. (۱۴۰۳). تحلیل گفتمان عده‌ای از کنشگران سیاسی در اینستاگرام فارسی، فصلنامه علوم اجتماعی، ۳۱(۱۰۷)، ۸۹-۱۲۷. DOI: ۱۰.۲۲۰۵۴/qjss.2025.80088.2850

Social sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی